

TELEVIDENIYEDA AXBOROT SIYOSATINING NAZARIY ASOSLARI VA TRT MODEL

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i03.084>

Xoliqov Sherxon Alisher o'g'li
O'zJOKU

Annotatsiya: Tadqiqotda televideniyeining axborot siyosati va jamoatchilik fikrini shakllantirishdagi o'rni nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Turkiya Radio va Televizion Korporatsiyasi (TRT) va uning xalqaro kanali TRT Avaz misolida davlat televideniyesi modelining huquqiy asoslari, rivojlanish bosqichlari va zamonaviy media strategiyalari ko'rib chiqiladi. TRT Avazning turkiy dunyo mamlakatlaridagi axborot, madaniy va kommunikatsion o'rni alohida ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: axborot siyosati, jamoatchilik fikri, televideniye, TRT, TRT Avaz

THEORETICAL BASIS OF INFORMATION POLICY ON TELEVISION AND THE TRT MODEL

Kholikov Sherkhon Alisher oglu
UzJOKU

Abstract: The article provides a theoretical analysis of television's role in shaping information policy and public opinion. Using the example of the Turkish Radio and Television Corporation (TRT) and its international channel TRT Avaz, the legal framework, development stages, and modern media strategies of the state television model are examined. The role of TRT Avaz in information, cultural exchange, and communication among Turkic countries is emphasized.

Keywords: information policy, public opinion, television, TRT, TRT Avaz

Kirish

Zamonaviy axborot jamiyatida televideniye ommaviy kommunikatsiyaning eng ta'sirchan institutlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. U nafaqat voqea-hodisalar haqida ma'lumot yetkazib beradi, balki ijtimoiy ong, jamoatchilik fikri hamda jamiyatdagi ijtimoiy kayfiyatning shakllanish jarayonida ham muhim rol o'ynaydi. Televideniye orqali uzatiladigan axborot mazmuni, uning talqini va berilish uslubi keng auditoriya qarashlari hamda ijtimoiy munosabatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu bois televideniye nafaqat axborot uzatuvchi vosita, balki ijtimoiy kommunikatsiyaning muhim mexanizmlaridan biri sifatida qoraladi.

Ayniqsa, davlat yoki jamoat televideniyesi modeli asosida faoliyat yurituvchi media tizimlari milliy axborot siyosatini amalga oshirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Bunday telekanallar davlatning axborot strategiyasini shakllantirish, milliy qadriyatlarni targ'ib qilish hamda jamiyatda barqaror ijtimoiy muhitni ta'minlashda muhim kommunikativ platforma vazifasini bajaradi. Shu jihatdan davlat televideniyesi nafaqat axborot manbai, balki ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni yorituvchi va jamoatchilik fikrini shakllantiruvchi muhim institut hisoblanadi.

Televideniyeining institutsional xususiyati shundaki, uning faoliyati siyosiy tizim, huquqiy-me'yoriy asoslar hamda jamiyat manfaatlari bilan bevosita bog'liq holda shakllanadi. Ommaviy kommunikatsiya tizimida televideniye axborot oqimini boshqarish, ijtimoiy muhokama yo'nalishini belgilash hamda auditoriya ongida muayyan tasavvurlarni shakllantirish imkoniyatiga ega. Shu sababli televideniye faoliyatini nazariy jihatdan o'rganish, uning axborot siyosatini shakllantirish mexanizmlarini tahlil qilish muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Mazkur maqolada televideniyeining axborot siyosati va jamoatchilik fikrini shakllantirishdagi o'rni nazariy jihatdan tahlil qilinadi hamda Turkiya Radio va Televizion Korporatsiyasi (TRT) misolida davlat televideniyesi modelining huquqiy asoslari va rivojlanish bosqichlari ko'rib chiqiladi.

Metodologiya: maqolada televideniyeining axborot siyosati va jamoatchilik fikriga ta'siri nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilindi. Nazariy asos sifatida Walter Lippmann, Maxwell McCombs, Donald Shaw va George Gerbnerning ilmiy ishlari qo'llanildi. Amaliy qism TRT va TRT Avaz kanallarining 2023-yilgi faoliyat hisobotlari, rasmiy veb-sayt materiallari va xalqaro monitoring hisobotlari asosida tahlil qilindi. Kontent-tahlil usuli yordamida turkiy mamlakatlardagi axborot va madaniy dasturlar mazmuni, auditoriyaga yetkazilish usullari va til xususiyatlari o'rganildi.

Asosiy qism

1. Axborot va jamoatchilik fikri: nazariy asoslar

Jamoatchilik fikri ijtimoiy ongning muhim tarkibiy qismi bo'lib, u jamiyat a'zolarining muayyan voqea-hodisalarga nisbatan shakllangan kollektiv munosabatini ifodalaydi. Ushbu tushuncha ilmiy muomalaga XX asr boshlarida kirib kelgan bo'lib, amerikalik jurnalist Walter Lippmann o'zining Public Opinion asarida ommaviy axborot vositalari inson ongida "pseudo-environment" (sun'iy muhit)ni shakllantirishini asoslab bergan.¹

Lippmanning ta'kidlashicha, inson real voqelikni bevosita emas, balki OAV yaratgan obrazlar orqali qabul qiladi.

Ommaviy kommunikatsiya nazariyalarida jamoatchilik fikrining shakllanishi "kun tartibini belgilash" konsepsiyasi bilan ham izohlanadi. Maxwell McCombs va

¹ <https://www.gutenberg.org/ebooks/6456>

Donald Shaw² fikriga ko'ra, media auditoriyaga nimani o'ylashni emas, balki nimani muhim deb hisoblashni belgilaydi². Bu nazariyaga ko'ra, televideniye ma'lum mavzularni ustuvorlashtirish orqali ijtimoiy muhokama yo'nalishini shakllantiradi.³

Televideniyeining uzoq muddatli ta'siri esa George Gerbner tomonidan ishlab chiqilgan "kultivatsiya nazariyasi" orqali tushuntiriladi.⁴ Unga ko'ra, televideniye muntazam ravishda takrorlanadigan obrazlar orqali auditoriyaning voqelik haqidagi tasavvurini shakllantiradi va mustahkamlaydi.

Ommaviy kommunikatsiya tizimida media jamoatchilik fikrining shakllanishiga muhim ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotchilar ta'kidlashicha, media fuqarolarga o'z huquqlarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan axborotni yetkazadi hamda ularning siyosiy qarashlari va ijtimoiy munosabatlarining shakllanishiga ta'sir qiladi. Shu bois ommaviy axborot vositalari demokratik jarayonlarning ajralmas qismi hisoblanadi.⁵

Yuqoridagi nazariy qarashlar shuni ko'rsatadiki, ommaviy axborot vositalari, ayniqsa televideniye, jamoatchilik fikrining shakllanishida muhim kommunikativ institut sifatida namoyon bo'ladi. OAV jamiyat a'zolarining voqelikni idrok etish jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatib, ma'lum masalalarning dolzarbligini belgilaydi, ijtimoiy muhokama yo'nalishini shakllantiradi va auditoriya ongida muayyan tasavvurlarni mustahkamlaydi. Shu jihatdan qaraganda, media nafaqat axborot uzatuvchi vosita, balki jamoatchilik fikrini shakllantiruvchi va yo'naltiruvchi muhim ijtimoiy mexanizm hisoblanadi.

2. TRT tizimining huquqiy asoslari va rivojlanish bosqichlar

Turkiya Radio va Televizion Korporatsiyasi (TRT) 1964-yilda tashkil etilgan bo'lib, Turkiyada jamoat eshittirish tizimi asosida faoliyat yurituvchi davlat media instituti hisoblanadi⁶. TRT Turkiyada radio va televideniye eshittirishlarini tashkil etish maqsadida davlat tomonidan tuzilgan bo'lib, uning faoliyati maxsus qonunlar bilan tartibga solinadi⁷.

TRT jamoat televideniyesi sifatida jamiyatni axborot bilan ta'minlash, milliy madaniyatni targ'ib qilish hamda davlat va jamiyat o'rtasidagi kommunikatsion aloqani mustahkamlash vazifalarini bajaradi.

TRT rivojlanish jarayoni bir necha tarixiy bosqichlardan iborat.

1. Monopol davlat televideniyesi davri (1964-1990).

² <https://fbaum.unc.edu/teaching/articles/POQ-1972-McCOMBS-176-87.pdf>

³ McCombs M., Shaw D. The Agenda-Setting Function of Mass Media // Public Opinion Quarterly. — 1972. — Vol. 36. — №2. — P. 176.

⁴ https://docslib.org/doc/2677883/cultivation-analysis-an-overview?utm_source

⁵ Gürkan N. Türkiye'de Siyasal Tıkanma ve Medya // Birikim Dergisi. — 1997. — №104. — URL: <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-104-aralik-1997/2300/turkiye-de-siyasal-tikanma-ve-medya/5779>

⁶ Kaya R., Çakmur B. Politics and the Mass Media in Turkey. — Turkish Studies, 2010. — Vol. 11, №4. — P. 523.

⁷ Türkiye Cumhuriyeti. Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu (No: 2954). — Ankara, 1983. — s. 1–3.

Bu davrda TRT Turkiyada yagona rasmiy teleradiokompaniya bo'lib, mamlakat televideniye tizimi davlat nazorati ostida faoliyat yuritgan⁸.

2. Xususiy telekanallar paydo bo'lishi (1990-yillar).

1990-yillarda Turkiyada xususiy telekanallar paydo bo'lishi natijasida davlat televideniyesi monopoliyasi tugadi va media tizimi liberallashtirish jarayoniga kirdi⁹.

3. Raqamli va global kengayish bosqichi (2000-yildan hozirgi davrgacha).

XXI asr boshlaridan boshlab TRT ko'p platformali media tizimga aylandi va xalqaro auditoriyaga mo'ljallangan kanallar hamda raqamli platformalar orqali global media makonida faoliyat yuritish boshladi¹⁰.

Xususan, xalqaro auditoriya uchun mo'ljallangan TRT World, arab tilidagi TRT Arabi hamda rus tilidagi TRT Russian kabi kanallar Turkiyaning global axborot makonidagi ishtirokini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, TRT internet portallari va mobil platformalar orqali ham keng auditoriyaga chiqish imkoniyatini yaratgan.

Shu tariqa, TRT tizimi davlat televideniyesi va jamoat eshittirish modeli elementlarini birlashtirgan holda rivojlanib kelmoqda. Mazkur **model** milliy axborot siyosatini amalga oshirish bilan birga, Turkiyaning xalqaro media makonidagi kommunikatsion strategiyasini ham qo'llab-quvvatlaydi.

3. TRTning zamonaviy axborot siyosati va media strategiyasi

Zamonaviy media makonida Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) nafaqat milliy televideniye tizimining muhim instituti, balki Turkiyaning xalqaro kommunikatsiya strategiyasini amalga oshiruvchi media tuzilma sifatida ham faoliyat yuritadi. XXI asr boshlaridan boshlab TRT faoliyatida axborot siyosatini modernizatsiya qilish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va global auditoriyaga chiqish ustuvor yo'nalishlardan biriga aylandi. Bu jarayonlar Turkiyada ommaviy kommunikatsiya tizimining rivojlanishi hamda media bozorining globallashtirish bilan chambarchas bog'liq.

TRTning zamonaviy axborot siyosati bir qator asosiy tamoyillarga asoslanadi. Avvalo, jamoat eshittirish tizimiga xos bo'lgan xolislik, ishonchlilik va ijtimoiy mas'uliyat prinsiplari muhim o'rin tutadi. Media tadqiqotchilarining ta'kidlashicha, jamoat televideniyesining asosiy vazifasi jamiyatni muhim ijtimoiy-siyosiy jarayonlar haqida xolis axborot bilan ta'minlash hamda fuqarolik ongining shakllanishiga ko'maklashishdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan TRT o'z dastur siyosatida axborot,

⁸ Çaplı B. Media, State and Public Sphere in Turkey. – Ankara: Middle East Technical University Press, 2002. – p. 63–65.

⁹ Kaya R. Television in Turkey: Regulation, Deregulation and Politics. – Istanbul: Istanbul Bilgi University Press, 2009. – p. 92–95.

¹⁰ Ceylan T. S. Policies of Turkish Radio Television Corporation (TRT). – Ankara: Middle East Technical University, 2006. – p. 41–45.

tahliliy, madaniy-ma'rifiy va ijtimoiy ahamiyatga ega ko'rsatuvlarni keng rivojlantirishga e'tibor qaratadi¹¹.

2023-yilgi faoliyat¹² hisobotida qayd etilishicha, TRT turli davlatlardagi vakolatxonalari orqali xalqaro yangiliklar, reportajlar va jonli efirlarni tayyorlab, ularni bir nechta telekanallar va raqamli platformalar orqali auditoriyaga taqdim etgan. Xususan, TRTning xalqaro tarmoqlari orqali tayyorlangan materiallar TRT Avaz, TRT Haber, TRT Türk, TRT World va TRT Arabi kanallari hamda xalqaro raqamli platformalarda namoyish etilgan.

TRTning xorijdagi vakolatxonalari turli mamlakatlarda muhim siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy voqealarni yoritib, xalqaro auditoriyaga yangiliklar, maxsus reportajlar va jonli efirlarni yetkazib bergan. Bu faoliyat TRTning xalqaro axborot almashinuvi tizimida faol ishtirok etayotganini ko'rsatadi.

Shuningdek, TRT 2023-yilda turli xalqaro tadbirlar, davlat tashriflari va mintaqaviy sammitlarni ham keng yoritgan. Masalan, Turk davlatlari tashkilotining sammiti va boshqa muhim siyosiy tadbirlar TRT kanallari orqali keng yoritilgan hamda ular turli telekanallar va radio platformalarida namoyish etilgan.

4. TRT Avaz kanali va uning xalqaro axborot siyosatidagi o'rni

TRT Avaz - Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) tarkibidagi xalqaro telekanallardan biri bo'lib, u asosan turkiy xalqlar yashaydigan hududlar uchun mo'ljallangan media platforma hisoblanadi. Kanal 2009-yil 21-mart kuni efirga uzatila boshlagan bo'lib, ushbu sana turkiy xalqlar madaniyatida muhim o'rin tutadigan Navro'z bayrami bilan bog'liq ravishda tanlangan.

TRT Avaz telekanali Turkiya bilan bir qatorda Markaziy Osiyo, Kavkaz, Bolqon yarimoroli va Yaqin Sharq hududlaridagi auditoriyaga mo'ljallangan. Kanalning asosiy maqsadi turkiy xalqlar o'rtasidagi madaniy va axborot almashinuvini rivojlantirish hamda umumiy tarixiy va madaniy qadriyatlarni targ'ib qilishdan iboratdir.

Kanal dasturlari bir necha turkiy tillarda efirga uzatiladi. Xususan, dasturlar ozarbayjon, qozoq, qirg'iz, turkman, o'zbek va boshqa turkiy tillarda namoyish etilib, ular turk tilidagi subtitrlar bilan taqdim etiladi. Kanal kontentida madaniy ko'rsatuvlar (TRT AVAZ Bir millet Bin Tat)¹³, tarixiy¹⁴ va hujjatli filmlar, musiqiy dasturlar¹⁵, suhbat ko'rsatuvlari hamda turli mintaqalarga oid serial va filmlar muhim o'rin egallaydi.

TRT Avazning asosiy konsepsiyasi turkiy dunyo mamlakatlari o'rtasida kommunikatsion aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan. Shu sababli kanal turli

¹¹ Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu. Event Reports 2023. – Ankara: TRT, 2023. – S. 21.

¹² Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu. Event Reports 2023. – Ankara: TRT, 2023. – S. 48

¹³ <https://youtube.com/shorts/ueATrmFM5Ok?si=qxROze9fMDQ9GqMN>

¹⁴ https://youtu.be/_TwGKCcPS3o?si=rBkpTABlmc36H1Ca

¹⁵ <https://youtu.be/LfKDr-3T-AY?si=XBP2gHQCmDhV1MwZ>

mamlakatlarda sodir bo'layotgan siyosiy, ijtimoiy va madaniy voqealarni keng yoritib boradi. Masalan, Markaziy Osiyo mamlakatlarida bo'lib o'tayotgan muhim tadbirlar va davlat miqyosidagi voqealar ham TRT Avaz axborot resurslarida muntazam yoritiladi¹⁶.

TRT Avaz kanali Turkiyaning xalqaro media strategiyasida muhim o'rin egallaydi. U turkiy dunyo mamlakatlari o'rtasida axborot almashinuvi, madaniy integratsiya va kommunikatsion hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi media platforma sifatida faoliyat yuritadi.

Xulosa qilib aytganda, televideniye, xususan TRT va uning xalqaro kanallari, jamiyatdagi axborot oqimini boshqarish, milliy qadriyatlarni targ'ib qilish va global media maydonida kommunikatsion strategiyani amalga oshirishda muhim vosita sifatida faoliyat yuritadi. Shu jihatdan davlat televideniyesi nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni yorituvchi va jamoatchilik fikrini shakllantiruvchi markaziy institut hisoblanadi.

Takliflar:

TRT Avaz kanali turkiy xalqlar o'rtasida madaniy va axborot almashinuvini rivojlantirganidek, O'zbekiston televideniyesi: Hududiy va xalqaro miqyosda madaniy hamkorlik va integratsiyani rivojlantirishga xizmat qilishi;

Jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy munosabatlarni yaxshilash va jamoatchilik ongini mustahkamlash.

Raqamli va global auditoriya uchun platformalarni kengaytirish:

TRT misolida ko'rinib turibdiki, ko'p platformali tizim (TV, internet, mobil ilovalar) xalqaro auditoriyaga chiqishda samarali bo'ladi. O'zbekiston ham:

Raqamli platformalarni kengaytirib, yosh va global auditoriyani jalb qilishi;

Onlayn televideniye va ijtimoiy tarmoqlar orqali axborot oqimini diversifikatsiya qilishi taklif etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ceylan T. S. Policies of Turkish Radio Television Corporation (TRT) / T. S. Ceylan. - Ankara: Middle East Technical University, 2006. - P. 41-45.

2. Çaplı B. Media, State and Public Sphere in Turkey / B. Çaplı. - Ankara: Middle East Technical University Press, 2002. - P. 63-65.

3. Gürkan N. Türkiye'de Siyasal Tıkanma ve Medya / N. Gürkan // Birikim Dergisi. - 1997. - №104. - URL: <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-104-aralik-1997/2300/turkiye-de-siyasal-tikanma-ve-medya/5779> (data obrashcheniya: 09.03.2026).

¹⁶ https://uza.uz/oz/posts/ozbekiston-qurolli-kuchlarining-34-yilligi-mavzusi-turk-matbuotida_807424?utm_source=kirish_sanasi: 22:20 / 09.03.2026

4. Kaya R., Çakmur B. Politics and the Mass Media in Turkey / R. Kaya, B. Çakmur // Turkish Studies. - 2010. - Vol. 11, №4. - P. 523.
5. Kaya R. Television in Turkey: Regulation, Deregulation and Politics / R. Kaya. - Istanbul: Istanbul Bilgi University Press, 2009. - P. 92-95.
6. Lippmann W. Public Opinion / W. Lippmann. - New York: Harcourt, Brace and Company, 1922. - 437 p. - URL: <https://www.gutenberg.org/ebooks/6456> (data obrashcheniya: 09.03.2026).
7. McCombs M., Shaw D. The Agenda-Setting Function of Mass Media / M. McCombs, D. Shaw // Public Opinion Quarterly. - 1972. - Vol. 36, №2. - P. 176-187. - URL: <https://fbaum.unc.edu/teaching/articles/POQ-1972-McCOMBS-176-87.pdf> (data obrashcheniya: 09.03.2026).
8. Morgan M., Shanahan J. Cultivation Analysis: An Overview / M. Morgan, J. Shanahan. - URL: https://docslib.org/doc/2677883/cultivation-analysis-an-overview?utm_source (data obrashcheniya: 09.03.2026).
9. Türkiye Cumhuriyeti. Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu (No: 2954). - Ankara, 1983. - P. 1-3.
10. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu. Event Reports 2023. - Ankara: TRT, 2023. - S. 21.
11. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu. Event Reports 2023. - Ankara: TRT, 2023. - S. 48.
12. YouTube.[Video]/URL:<https://youtube.com/shorts/ueATrmFM5Ok?si=qxROze9fMDQ9GqMN> (data obrashcheniya: 09.03.2026).
13. YouTube.[Video]/URL:https://youtu.be/_TwGKCcPS3o?si=rBkpTABlmc36H1Ca(data obrashcheniya: 09.03.2026).
14. YouTube. [Video] / URL: <https://youtu.be/LfKDr-3T-AY?si=XBP2gHQCmDhV1Mw> (data obrashcheniya: 09.03.2026).
15. Uza. O'zbekiston Qurolli Kuchlarining 34 yilligi mavzusi turk matbuotida / URL: https://uza.uz/oz/posts/ozbekiston-qurolli-kuchlarining-34-yilligi-mavzusi-turk-matbuotida_807424?utm_source (data obrashcheniya: 09.03.2026).